

Fugle og folk i landet under Ravnebanneret

HANS MELTOFTE, DR. SCIENT., REDAKTØR AF DOFT

Fugle er liv og glæde. De fylder meget i landskabet og i lydbilledet. Indtil radio og iPod blev hvermandseje, udgjorde fuglestemmerne de dominerende lyde i dagligdagen sammen med vinden, menneskers arbejde og kirkeklokkerne. Trækfuglene var vigtige forårsbebudere, og hvert barn i Danmark kendte Viben, når den slog volter over de vidtstrakte enge, mens den stolt skreg sit navn ud over landskabet.

Fugle indgik – og indgår stadig – i mange talemåder, stednavne og udtryk. Man taler om en dum gås, en spurv

i tranedans, at Krage søger mager – mens høg over høg vel nærmest er det modsatte – om en gammel hejre, om en der er blid som en due, om en krudtugle, om en ravnemor, om at spise som en fugl, om en natteravn, om at være fuld som en Allike eller ha' en lille fjer på, om at få en på hovedet så fuglene synger, om røre i andedammen, om at have skudt papegøjen, om en ørnenæse som min, om at være frisk som en Havørn, om en ravnkrog af en lille sladderagtig flække, om at der ikke er fugls føde på den sag, eller omvendt, at der er ugler i mosen.

”Se, det summer af sol over engen” fra Majvise af Holger Drachmann var engang en dagligdags glæde for store dele af befolkningen, og Vibernes første kåde sving over engene om foråret var et kærkomment forårstegn. Maleri af Peter Hansen: *Drengen og viben*, 1905. Olie på lærred. 48 x 56 cm. Faaborg Museum.

Det allerførste Dannebrog var de danske vikingers hærflag. I vikingetiden kaldtes det Danebroge, dvs. danernes klæde og var udsmykket med en sort Ravn. Her er dette ravnebanner rekonstrueret ud fra mønter udstedt af vikingekongerne Olaf Guthfrithsson og Olaf Cuaran kombineret med yderligere detaljer fra Bayeuxgobelenen i Normandiet.
Kilde: <http://www.danskkultur.dk/txt/jun.htm>

Mange af disse talemåder er på vej ud af det danske sprog, men en fugl i hånden er stadig bedre end 10 på taget, og én svale gør ingen sommer, ligesom det er sjældent, at stegte duer flyver ind i munden på folk. Man skal ikke skyde spurve med kanoner, blind høne finder også et frø, hver fugl synger med sit næb, og at forklare noget kan nogle gange være som at slå vand på en gås. Det smager dog af fugl, sagde kællingen – hun kogte suppe på den pind, Kragen havde siddet på. Om to unge elskende siger man, at de opfører sig som to Turtelduer, men det er de færreste, der ved, at udtrykket en dulle kommer af navnet på en ung due.

I massevis af hvide duer bliver ved særlige lejligheder sluppet løs som symboler på fred, som da Noah sendte en due ud i verden for at finde tørt land efter syndfloden, og tusinder af hvide duer med eller uden olivengren i næbbet sidder på lige så mange gravsten på landets kirkegårde. Fuglene har i årtusinder været opfattet som sjælebærere.

Ravnebanneret

Før Danmark blev kristnet og en rød dug med et hvidt kors blev danskernes flag, kæmpede danerne under et banner med en sort Ravn på en trekantet rød dug ved navn Danebroge. Ifølge sagnet var dette ravnebanner syet af Regner Lodbrogs to døtre, hvilket siger noget om fuglenes symbolværdi allerede fra de ældste tider. Tænk også på, hvor mange ørne, der indgår i våbenskjolde og anden heraldik. Det overgås vist kun af løver og enhjørninger.

Odins to ravne, Hugin (= tanke) og Munin (= erin-

dring), fløj hver morgen ud i verden for at se, hvad der var gang i. Ved morgenmåltidet var de tilbage på ravneguden, Odins skuldre, hvor de kunne hviske ham alle nye tidender i ørerne. Allerede dengang havde man forstået, at kragefuglene er de mest intelligente fugle – og dyr i det hele taget. Det har adskillige intelligenstests siden bekræftet.

Også ugler har haft ry for at være kloge, men det er mere et resultat af den stoiske ro, som omgiver dem. Vores hjemlige Kirkeugle, der nu er ved at uddø som dansk ynglefugl, var visdomsgudinden Minervas fugl, og den har da også på dansk haft navnet Minervaugle. Minerva er den romerske udgave af den græske gudinde Pallas Athene, som har lagt navn til Kirkeuglens latinske slægtsnavn, *Athene*. Minervas profil udgør seglet i Københavns Universitets doktorsignet, og et uglehoved har i mange år været boghandlernes fælles logo.

Falck har selvfølgelig haft en falk som logo lige fra starten, og Gyldendal har brugt flere fugle som logo for deres bogserier. Den mest omfattende er Tranebøgerne, som der er solgt mange millioner af.

Barnet på svanevingen

For 7000 år siden, i jægerstenalderen, blev en ung mor begravet sammen med sit barn nær Vedbæk i Nordsjælland. Barnet blev begravet på en svanevinge, og det er nærliggende at gætte på, at barnets sjæl skulle kunne flyve bort til åndernes rige.

I modsætning til flagermus, som mennesker i næsten alle dele af verden har opfattet negativt, så har fuglenes flugt været en kilde til fascination og givet næring til drømmen om at kunne flyve. Fri som fuglen, siger vi, og det er store hvide fuglevinger, englenerne er understyrede med, og ikke de biologisk mere nærliggende flagermusvinger, som Batman (= flagermusmanden) har i sit logo.

Fuglenes flugt og forekomst i det hele taget har i årtusinder været brugt som varsler om ulykke – såvel som om lykke. Der er næppe den fugleart, som ikke indgår i en eller anden form for folketro. Hærfuglens okkergule kam, som den kan rejse på hovedet, og som ligner en prydelser på en soldaterhjelme fra Antikken, varslede således krig og hungersnød.

Fugle indgik også i folkemedicin, som fx svaler, der blev anset for velegnede til behandling af epilepsi og malaria. I visse tilfælde var der tabuer omkring fuglearter, som fx albatrosserne, der blandt sømænd blev opfattet som druknede søfolks sjæle, der i al evighed strejfede over oceanerne og derfor ikke måtte dræbes.

Når svalerne samledes i søernes rørskov på efterårsaftener, gav det anledning til folketroen om, at svalerne overtrentede i mudderet på bunden af søerne med et strå i næbbet. Men lur mig, om ikke der var mange, der

havde fattet, at efterårets fugleflokke på vej sydover trak mod varmere himmelstrøg, hvorfra de vendte tilbage om foråret.

Nattens overtrækkende flokke af Gyvfugle eller Himmelhunde varede det dog mange århundreder, før man fandt ud af, hvad var. Først i 1900-tallet blev det klart, at det drejede sig om Sortænder, som ellers er en art, der lever i hundretusindvis på åbent hav i de danske farvande. Under trækket passerer disse mange fugle om natten hen over land, og deres gyv-kald kan da høres i forårs- og efterårsnætterne.

Kært barn har mange navne

Oprindeligt havde mange fuglearter forskellige navne i forskellige dele af landet, men med fuglebøgernes fremkomst fra midten af 1800-tallet døde de lokale navne efterhånden ud. En del lokalnavne kendes dog stadig, såsom Brunnakke for Pibeand blandt jægere i Vestjylland og Ålekraige for den forhadte Skarv i flere egne af landet.

Navne som Rødhals, præstekrave og korsnæb kan enhver forstå betydningen af. Mange fugle har navn efter deres udseende, mens andre har navn efter deres adfærd som fx vipstjerter og træløbere, deres levested som fx Sivsanger og Bynkefugl, deres føde som fx skalslugerne, eller det land, hvor de kommer fra, som fx Islandsk Ryle og Tyrkerdue. Tyrkerduen bredte sig helt fantastisk fra Lilleasien ud over det meste af Europa i løbet af 1900-tallet. Islandsk Ryle er ikke nær så godt et navn. Arten forekommer kun på Island i træktiderne på vej til og fra de højarktiske ynglepladser i Grønland og Canada, og Tundrarilyle, som den grønlandsk-canadiske race nu hedder, er langt bedre.

Andre har navn efter deres stemme, dvs. et lydord eller onomatopoietikon, som fx Vibe, Klyde, Ravn, Krage, Musvit, Sjagger, Stillits og (Bog-)finke. Enkelte er opkaldt efter personer, som Temmincksryle og Sabinemåge, der begge har navn efter naturforskere.

Oprindelsen af mange andre navne er mere kryptisk, som Dompap og Skade. Dompappens navn kommer ligesom mange andre danske fuglenavne af tysk, nemlig Dompfaff, som hentyder til de katolske domprovsters sorte kalot og røde kappe. Og Skade har ikke noget med skadelighed at gøre – men på ældre dansk betød

Dronning Margrete var fugleinteressert i sin ungdom, og hun kan stadig tale med glød om Ravnene i slotsparkerne i Gråsten, Marselisborg og Fredensborg. Men Ravnene har ikke været lige populære til alle tider, hvor det fx i en folkevise hedder at "Ravnen flyver om aftenen, om dagen han ikke må", og for omkring 100 år siden var arten næsten udryddet i Danmark. Akvarel af Jens Gregersen.

Husskaden, som efter manges mening er Danmarks smukkeste fugl, men som også er en dygtig æggetyv, har navn efter sin lange spidse hale. I ældre tider var en skade nemlig en lang spids genstand, og det har således ikke noget med skadelighed at gøre. Foto: Helge Sørensen.

skade [skathæ] en lang spids genstand, og det er altså Husskadens lange spidse hale, der har givet den navn.

Men det går også den anden vej. Mange danske stednavne involverer fugle, såsom Tranekær Gods på Langeland, og Herfølge på Sjælland har navn efter Hærfuglen (gammeldansk: hærfughli); jf. Herfølge Fodboldklubs logo, som netop er en Hærfugl. Lærke bliver i disse år stadig mere almindeligt som pigenavn, og Lærkevej er med 214 det hyppigste vejnavn i Danmark, mens Vi-bevej er nr. 4 med 183. Især de to meget karakteristiske fugle i det danske kulturlandskab, Ravn og Krage, er flittigt brugt. Og her viser det sig en interessant forskel på de to arters biologi, idet ravenavnene især er knyttet til indlandslokaliteter (fx Ravnebjerg), mens kragenavnene især er knyttet til kystlokaliteter (fx Kragenæs).

Tranen er også ophav til ordet kran, som kommer af 'oldplattysk' *kran* for Trane; sammenhængen er, at en gammeldags kran ligner en Trane.

Fede gæs

Vi fejrer mortensaften til minde om den hellige Sankt Martin (fordansket til Morten) af Tours, som blev røbet af gæssene, da denne ydmyge munk ifølge legenden

havde gemt sig i en gåsesti for ikke at blive forfremmet til biskop. Og meget praktisk er det på den tid af året, hvor ænderne og gæssene er fedest og tillige er lette at plukke efter fjerfældningen. Svimlende mængder af gæs, ænder, kalkuner, høns og duer har gennem årtusinder måttet lade livet til ernæring for os mennesker, ligesom deres æg, fjer og dun har gjort gavn på mange måder.

Måske med undtagelse af domesticeringen af ulven som jagthund, så er fugle givetvis de første vilde dyr, som mennesker har tæmnet. Man kan fx forestille sig, at nogen har fundet en rede med nyklækkede ællinger, taget dem med hjem, og fodret dem med husholdningsaffald til de var store nok til at få hugget hovedet af. Noget i den stil er givetvis sket uafhængigt af hinanden mange steder, og efterhånden er avlsdyr blevet handlet fra egn til egn. Med tiden er nogle af de involverede arter, fx junglehønen (Bankivahønen) fra Sydasiens, blevet udbredt over hele Jorden som tamhøns.

Burfugle og prydugle blev en naturlig følge af fugleholdet. Fuglefængere fandtes mange steder og var så kendte, at Mozart kunne gøre en af dem til hovedpersonen i operaen *Tryllefløjten*. Mængder af sangfugle har gennem tiderne måttet henslæbe livet i et lille bur, sådan

som det stadig ses i fx Sydeuropa og Kina (jf. eventyret *Nattergalen*). Først senere gav man fuglene så gode kår, at de kunne yngle i fangenskab, hvorefter det blev en udbredt hobby at holde burfugle.

Kongehuset importerede Jagtfalke i stort tal fra Island og de andre nordiske lande, men det var langt overvejende med henblik på 'vennegaver' til konge- og fyrstehusene i resten af Europa. Falkejagt var aldrig særlig udbredt i Danmark.

Herregårdenes voldgrave var befolket med domesticerede danske Knopsvaner, mens sydasiatiske Påfugle spankulerede omkring i parkerne. Fra 1800-tallet fulgte kinesiske Fasaner som skydefugle på de store godser, hvor jagt var en vigtig del af herskabernes tidsfordriv. Senere fulgte avl af europæiske Klippeduer som brevduer, der også kunne bruges til kapflyvning, og hvis imponerende navigationsevne har været brugt til at studere trækfuglenes orientering videnskabeligt.

Fuglene i kunsten

Allerede i Vølvens spådom i den ældre Edda optræder

ørnen som et kraftfuldt symbol, og fugle og fuglesang er indgået i utallige digte, sange, salmer og fortællinger lige siden. Hvem kender ikke "Jeg ved en lærkerede, jeg siger ikke mer", "Giv tid, giv tid, den nynner glad og ryster de små vinger", "Højt på en gren en krage sad, simsaladim bamba saladu saladim", "Flyv fugl, flyv over Furesøens vove", "Hør den lille stær, den er, åh, så fornøjet" eller den mere banale landeplage "Hvide måge, hils mine kære" sunget af Gustav Winckler. Men også blandt de mere moderne danske sange finder vi verselinjer som "Storken er en dejlig flyver, den der siger andet lyver" i Shu-bi-duas Danmarkssang og "Fuglene flyver i flok, når de er mange nok" i Svantes lykkelige dag af Benny Andersen. Endelig er der Djämes Brauns humoristisk-erotiske Vi kigger på fugle, hvor fuglene er nogle særdeles festklædte og befjedrede 'chicks'.

Blandt digtene er jeg især glad for Blichers afskedshymne *Trækfuglene*: "Sig nærmer Tiden, da jeg maa væk! Jeg hører Vinterens Stemme; Thi ogsaa jeg er kun her paa Træk, Og haver andetsteds hjemme."

Og så er de selvfølgelig de helt store klassikere, H.C. Andersens *Den grimme Ælling* og *Klodens Hans*, der scorede

Johannes Larsens malerier af fuglene i landskabet fik meget stor betydning for fugletegning og -maling herhjemme, og reproduktioner af hans billeder hang i titusinder af danske hjem. Maleri af Johannes Larsen, *Edderfugletrækket*, 1924. Christiansborg.

prinsessen med en halvrådden Krage. Med *Den grimme Ælling* fik H.C. Andersen i hvert fald slået fast, at han ikke led under Janteloven, hvis den ellers havde været formuleret på hans tid. Hertil kommer romaner og noveller, hvori fugle spiller en vis rolle.

I billedkunsten var udviklingen i Danmark nogenlunde som i vore nabolande, kendetegnet ved en mere og mere naturtro gengivelse af fuglene, efterhånden som kunstnerne lærte sig at tegne og male fuglene efter naturen i stedet for at bruge nedlagte eller dårligt udstoppede eksemplarer. Af særlig betydning her i landet var Johannes Larsen (1867-1961) og Leif Rydeng (1913-1975), som lagde grunden til en impressionistisk tradition i dansk fugletegning og maleri, som præger flere af de danske fugletegnere den dag i dag.

I midten af 1900-tallet var Mågestellet fra Bing & Grøndahl mange danske hjemms stolthed, når det blev hentet frem ved familiebesøg søndag eftermiddag.

Endelig bør Storkespringvandet på Amager Torv i København vel nævnes som eksempel på billedhug-

gerværkerne. Det blev berygtet som samlingssted for hashrygende og guitarspillende hippier, provoer og andre subversive elementer – som fx undertegnede – i 1960'erne, hvilket sangeren Cæsar udødeliggjorde med sangen om *Det store stygge Storkespringvand*, skrevet af den danske nationalskjald Thøger Olesen.

Fuglene i landskabet

Efterhånden som de skove, der oprindeligt dækkede størstedelen af Danmark, blev ryddet fra bondestenalderen og frem, blev der skabt bedre leveduligheder for en lang række åbenlandsfugle, som tidligere havde levet i skovlysninger og på strandenge, hvis de da overhovedet forekom i Danmark. Det er en meget stor del af de fugle, som vi i dag betragter som typisk danske, fx Sanglærke, Vibe og flere kragefugle.

Åbenlandsfuglene havde deres storhedstid i 1700-1800-tallet, hvor skovene var indskrænket til nogle få procent af landets areal, og store dele af landet var

Storken, der oprindelig bragte sjælen til barnefosteret, blev i romantikken lavet om til, at den bragte selve barnet. Kristendommen kunne ikke tillade den oprindelige mening. I Danmark kulminerede antallet af Storker i 1800-tallet, hvor størstedelen af landet var dækket af sumpe, enge og overdrev, og landskabet i det hele taget var langt mere åbent end i dag. Maleri af J. Th. Lundbye, Landskab ved Arresø, 1838. Ny Carlsberg Glyptoteket.

dækket af vidtstrakte enge, heder og overdrev. Siden er landbruget blevet mere og mere intensivt, så heder, enge og overdrev i dag kun er fragmenter af tidligere tiders storhed, og selve agerlandet ikke levner meget livsgrundlag i form af vilde planter og insekter til markernes fugle.

Danmarks mest folkekære fugl, den Hvide Stork er et godt eksempel på denne udvikling. Arten kendes ikke fra de ældste udgravninger eller fra de ældste folkeviser, så måske indvandrede den først i 1400-tallet. Men herefter gik det stærkt, så der i 1800-tallet næppe var en landsby i Danmark, hvor der ikke yngede Storke. Ja, visse steder var der tale om 'storkebyer', som Veddum i Himmerland, hvor der omkring 1880 kunne tælles 135 beboede storkereder.

Herefter gik det lige så stærkt ned ad bakke for Storke i Danmark, så den i dag må regnes for så godt som uddød. Samme vej er det gået for Agerhønsene og Viberne. Agerhøns kunne der skydes mere end 400 000 af om året, da jeg begyndte at interessere mig for fugle for 60 år siden. Nu må de danske jægere nøjes med omkring 30 000 på trods af udsætning af skydefugle og anden såkaldt vildtpleje. Og Viberne er reduceret fra skønsmæssigt at tælle op mod en halv million par frem til efter 2. Verdenskrig til nu mindre end 20 000 par.

Til gengæld har vi givetvis flere rastende og overvintrende gæs end nogen sinde tidligere. Gæssene nyder godt af de gødede og vintergrønne korn- og græsmarker, og af at der nu efterhånden er blevet bedre styr på jagten, så denne ikke i samme omfang som tidligere holder bestandene nede. Også krat- og skovfugle har vi formentlig flere af nu end i flere hundrede år, idet vi har langt flere træer og buske.

Fuglene og jægerne

Før industrialiseringen gjorde fremstillingen af skydevåben så billig, at hver en bondekarl kunne anskaffe sig et jagtgevær, blev fugle fortrinsvis fanget i snarer, net og fælder samt på limpinde. Krudt og kugler blev kun anvendt til 'ædelvildt', fortrinsvis hjorte, som kongen og adelen siden Middelalderen havde monopoliseret jagtretten til. Helt op til midten af 1700-tallet blev der foranstaltet kongelige svanejagter, hvor man under stor festivitas drev hundreder af Knopsvaner sammen og nedslagede dem i august, hvor de fælder svingfjerene og ikke kan flyve. Både fjer, dun og kød blev udnyttet, og røget svanebryst var en stor delikatesse.

Net og snarer blev anvendt i stor stil helt op til omkring år 1900. Sidst i 1800-tallet var der således alene på et enkelt sjællandsk gods opsat 1200 drosseldoner, og såkaldte kramsfugle (drosler og andre mindre fugle) blev handlet i bundter på købstædernes markeder. I Vadehavet var der

tilsvarende tale om stordrift i form af andekøjer, hvor der kunne fanges mange tusinde ænder om året.

Indsamling af æg var også udbredt. Min egen oldefar, som var fisker, boede om sommeren under sit storsejl dækket af tang på den lille ø Rågø Kalv nord for Lolland, hvor han levede af fisk og mågeæg og fik øgenavnet Tangasmus. Ægindsamlingen var så intensiv, at kolonierne af ynglende kystfugle var stærkt reducerede omkring år 1900, inden man fik etableret reservater og anden beskyttelse af fuglene.

Tilsvarende betød jagtgeværets udbredelse og liberaliseringen af jagtretten i midten af 1800-tallet, at mange bestande og fugle og pattedyr blev skudt væk. Der var ingen fredningsbestemmelser, og der blev drevet jagt året rundt. Det var så grelt, at en gruppe velstående jægere i 1884 dannede Dansk Jagtforening med

17. Den dræbte And.

I Stoven risted den klare Na,
En bløbig Vilband bog Sivet laac,
Af Jægerens Besøje var den dræbt,
Den havde sig hen til Reden slæbt.
Nu stod omkring den de Viltlinger Smaae,
De funde det flittike ret forbaae,
De frøb under Vingen, men den var flap —
„Vaagn op, søde Mober, rab, rab, rab, rab!“
Saa aabned de alle Smaanebene vidt:
„Vi ere saa fultne, giv os lidt!“
Men moberløst vare de arme Smaae —
O har du en Mober, da fion derpan!

I 1800-tallet, hvor jagtgeværet efter industrialiseringen var blevet så billigt, at det var hvermandseje, blev der drevet jagt året rundt på stort set alt, der var stort nok til, at det kunne betale en patron. Skyderiet var så voldsomt og ødelæggende, at mere besindige borgere reagerede. H.V. Kålunds digt Den dræbte And fra 1845 med illustration af J. Th. Lundbye var et indlæg i debatten for at få stoppet jagten i yngletiden.

177 000 danskere har jagttegn, så jagt er en meget væsentlig del af danskernes forhold til fuglene og naturen. Desværre er det også en aktivitet, som forårsager omfattende forstyrrelser og gør dyr og fugle meget mere sky, end de naturligt ville være. Foto: Erik Thomsen, Odense Fjord dengang det var tilladt at drive motorbådsjagt selv i fjordene.

det hovedformål at få Gråanden fredet i yngletiden. Det lykkedes i en sådan grad, at der 10 år senere blev vedtaget en jagtlov med fredning af de fleste sangfugle hele året, mens de fleste andre arter og deres æg blev fredet i yngletiden. Disse fredningsbestemmelser var givetvis mest teori i store dele af landet, hvor jagt og ægsamling fortsatte mere eller mindre uændret. Vi skal helt frem til 1955, inden vores trækkende gæs blev fredet om foråret, og til 1972 inden forårsjagten på Skovsnepper blev forbudt.

Fuglejagt og fangst var den lille mands jagt, og den betød givetvis meget i mange husholdninger. Det medførte, at kampen mellem de ansvarlige jægere og de, der modsatte sig fredningsbestemmelser, i høj grad var en kamp mellem høj og lav. I min egen familie af husmænd og arbejdere, som omfattede flere jægere, omtalte man således Dansk Jagtforening som godsejernes og proprietæernes jagtforening.

På havet og i vores mange lavvandede fjorde mv. har jagten altid været fri, og op gennem 1900-tallet bare steg og steg jagtintensiteten i takt med befolkningens øgede levestandard og fritid samt den større mobilitet. Det førte til en af de hårdeste konfrontationer, der har

været i dansk naturforvaltning. I 70'erne og 80'erne førtes der en verbal krig mellem jægere og naturfredere om jagten på vores hundredtusinder af trækkende vandfugle. Det hele kulminerede med vedtagelsen af en ny jagtlov i 1982, hvor en lang række vadefuglearter blev totalfredet, og jagttiden på mange andre arter blev afkortet. Senere fulgte etableringen af et netværk af reservater i hele landet, så vi i dag har en jagt, der er bedre reguleret. Fuglene har reageret positivt ved at opholde sig længere og i større antal her i landet under efterårstrækket, og befolkningen har fået mulighed for at opleve uforstyrrede fugleflokke i de mange reservater.

Den spådom, som Danmarks dengang førende ornitolog, Finn Salomonsen (Sanne Salomonsens far), fremsatte i 1964 er gået i opfyldelse: "Men engang vil deres [fuglevennernes] råb blive så højt, at selv politikerne ikke kan overhøre dem."

'Fasandyret' og alle de ulykker det medførte

Ud af de godt to millioner fugle og pattedyr, der årligt nedlægges i Danmark, udgør Fasaner mere end 700 000. Langt hovedparten af disse fugle er opdrættet og sat ud

i naturen for at tjene som skydefugle fortrinsvis for betalende jægere. Dette intensive jagtvæsen, som begyndte i anden halvdel af 1800-tallet, og som især drives på de store godser, har medført en voldsom forfølgelse af alle de fugle og pattedyr, der kunne tænkes at tage nogen af de mange udsatte fugle. Især rovfugle, kragefugle og ræve har måttet holde for, og det i en sådan grad, at en lang række arter enten blev udryddet eller var tæt på udryddelse, inden der efterhånden blev sat en stopper for bekæmpelsen. Den omfattede ikke alene beskydning året rundt, men også brug af sakse, fælder og gift. Alligevel nedlægges der stadig titusinder af kragefugle og ræve hvert år primært af hensyn til Fasanerne, og forgiftede ørne og andre rovfugle er en årligt tilbagevendende begivenhed.

Min farmors holdning til dette uvæsen var ganske klar. Hun spurgte retorisk "Hvem har givet os lov til at bestemme, hvem der må være her på Jorden, og hvem der ikke må?" Og hun var altså en husmandskone, der var født 1886!

De sky fugle flytter ind i byerne

Fugle og andre dyrs flugt afstand er i høj grad bestemt af den jagtligt efterstræbelse, de er udsat for. Så når ople-

velsen af store flokke af gæs og andre vandfugle mest er for folk med dyr optik, så er det fordi disse fugle er gjort meget mere sky overfor mennesker, end de ville have været uden jagt.

Da jeg voksede op sammen med Dan Turéll og andre 'Vangedebisser' nord for København, var Krager sky fugle, som man kunne se sidde i toppen af træerne flere hundrede meter borte. Da der var international ornitologisk kongres i Moskva i 1982 vakte det derfor opsigt blandt os vesteuropæiske fuglefolk, at Kragerne i byen gik rundt på 5-10 meters afstand af mennesker. I dag kan man på det nærmeste sparke Krager og Skader bag i, når man færdes i København og andre danske byer.

Så når mange fuglearter, der ellers havde været sky skovfugle, begyndte at optræde i byerne fra omkring år 1900, så hang det sammen med, at efterstræbelsen blev reduceret mærkbart på det tidspunkt. I dag kan vi glæde os over store bestande af Ringduer, Solsorte, Musvitter, Blåmejser og mange andre fugle i haver og parker, ligesom ænder, Blishøns, svaner og måger 'befolker' byernes søer og havne.

Det klassiske eksempel er Grågæssene i Utterslev Mose ganske tæt ved København, der går med deres gæslinger mellem folk i mosen og endog spiser brød af hånden, mens de flygter fra mennesker på flere hun-

Alle der har rejst i dele af verden, hvor der ikke drives jagt med knaldende skydevåben, har kunnet opleve, hvor tillidsfulde selv store fugle kan være uden jagt. Foto: Niels Poul Dreyer, Indiske Skovstørke i Burma.

drede meters afstand, når de i jagtsæsonen opholder sig andre steder i landet.

Det er givetvis hundredetusinder af mennesker, der fodrer fugle på altaner, i haver og i parker, sætter redekasser op og køber juleneg til fuglene. I supermarkederne ligger der efterhånden året rundt sække med foder til de vilde fugle som noget af det første, man støder på indenfor døren, og firmaer, der leverer disse varer, har tocifrede millionbeløb i omsætning.

Denne store interesse for fuglene har placeret fuglebeskyttelsen centralt i dansk naturforvaltning, og fuglene har på mange måder fungeret som flagskib og lokomotiv for hele naturbeskyttelsen i Danmark og EU – mange tilfælde oven i købet med sidstnævnte som frontløber og garant for bedre beskyttelse. Det var således vores britiske BirdLife-partner, Royal Society for the Protection of Birds, der tog initiativ til den første EU-lovgivning om natur- og fuglebeskyttelse ud fra en idé om, at fx forvaltningen af trækfuglene er et internationalt ansvar og derfor et EU-anliggende – eller EF som det hed dengang.

Vi kan takke Reformationen for det hele

Der er altså sket en voldsom ændring i danskernes holdning til fugle og natur fra primært at være noget, man kunne udnytte, til noget, man kan glæde sig over. Allerede min farfar satte et bræt op på en af loftsbjælkerne i udhuset, så svalerne kunne bygge en sikker rede, og han strøede sand på gulvet, så deres klatter ikke svinede for meget.

Det er her påfaldende, at denne 'kulturrevolution' især er tydelig i de protestantiske lande. Hvor natur- og fuglebeskyttelsesforeninger har hundredetusinder af medlemmer i de nordeuropæiske lande, så tælles de tilsvarende foreningers medlemmer oftest kun i tusinder i det katolske Sydeuropa.

Grundtanken i protestantismen er, at man ikke kan 'deponere' sin samvittighed hos præsterne og løbende få 'bevilget' tilgivelse for sine ugerninger, men selv står til ansvar direkte overfor Gud. Denne ansvarliggørelse af den enkelte i form af *skyld* medførte ikke alene den puritanske arbejds- og samfundsmoral, som kendetegner en meget stor del af befolkningen, og som har givet de nordeuropæiske lande så høj effektivitet og social velfærd, men også en frisætning af tanke og individ. Det førte til oplysningstiden og udviklingen af humanisme og menneskerettigheder – i mange tilfælde i konfrontation med den selv samme kirke og altså frigjort fra sin oprindelse.

Hundrede år efter, dvs. i sidste halvdel af 1800-tallet blev humanismen udvidet til også at omfatte husdyr og andre levende skabninger. Der blev dannet natur-

dyrebeskyttelsesforeninger, og det blev (dengang) en æressag for bønderne at behandle deres husdyr anstændigt! Yderligere hundrede år senere, i anden halvdel af 1900-tallet, går vi et skridt videre og udvider vores 'ansvarsområde' til også at omfatte miljøet og for den sags skyld hele verden. Enhver nordeuropæisk fuglebeskyttelsesforening med respekt for sig selv har projekter i Middelhavslandene, Østeuropa eller tredje verdenslande på samme måde som de velkendte humanitære organisationer har projekter rettet mod mennesker i disse områder.

Fugle er en passion hos mange tusinde danskere, og for nogle er fugleoplevelser nærmest et euforiserende stof, som her groft karikeret af tegneren Flemming Quist Møller i bladet Feltornithologen i de udsyrede hippedage i 1974.

Dansk Ornitologisk Forening og Fugleværnsfonden

I 2006 kunne Dansk Ornitologisk Forening (DOF) fejre sin 100 års fødselsdag. Foreningen var et resultat af den spirende folkelige interesse for fugle- og naturbeskyttelse, som opstod sidst i 1800-tallet. Men dengang bestod fugleinteressen nok så meget i et have samlinger af udstoppede fugle og udpustede fugleæg, som den bestod i at opleve fuglene ude i naturen. Fuglebøgerne var af ringe kvalitet, og helt op til midt i 1900-tallet kostede en kikkert en årsløn for en arbejder, så det var fortrinsvis folk med deres på det tørre, der kunne engagere sig i sådan en interesse. Her havde Danmarks Naturfredningsforening, der blev dannet få år efter DOF, tag i bredere dele af befolkningen, og har det den dag i dag. Alligevel har de fleste danskere hørt om DOF og ved, hvad en ornitolog er.

Det at være ornitolog er stadig lidt nørdet, som det så fint er karikeret af Flemming Quist Møller i børnefilmen *Bennys badekar*, hvor der optræder en skør fuglekigger i Utterslev Mose. Også Dirch Passers "Mudderklire" er udtryk for denne karikatur af en nørdet naturfreak. Bedre bliver det ikke af, at mange menneskers syn på ornitologer er præget af de få hundrede *hard core* ornitologer, der styrter land og rige rundt for at se sjældne fugle, de såkaldte hitjægere eller *twitchere*. Men DOF udmærker sig, modsat mange af vore søsterorganisationer i andre lande ved at dække hele spektret, lige fra den, der gerne vil kunne kende de forskellige fugle i haven, over feltornitologerne til professoren på Zoologisk Museum.

Fællesnævneren for de 16 000 medlemmer af DOF er viljen til at gøre en indsats for at beskytte fuglene og dermed de værdier, som fugle- og naturinteressen repræsenterer. Det var derfor helt naturligt, at DOF etablerede Fugleværnsfonden midt i 1960'erne. I 1950'erne og '60'erne så det virkelig sort ud med uhæmmet dræning af naturområder og et stadig stigende jagttryk samt bekæmpelse af rovugle. Fugleværnsfonden blev således

etableret samtidig med, at Skjern Å-deltaet blev afvandet. Frustrationerne over ødelæggelserne var enorme – og ligeså var skepsissen om, hvorvidt salg af postkort m.v. nogen sinde ville kunne føre til opkøb og beskyttelse af væsentlige naturområder. Vendepunktet blev købet af Tryggelev Nor allerede i 1975. Små og store bidrag fra en relativt lille forenings medlemmer kunne faktisk gøre en forskel og vise vejen i form af etablering af reservater med optimale forhold for fuglene: Gode levesteder med fred fra jagt og andre forstyrrelser, men med fine oplevelsesmuligheder for fugleinteresserede såvel som for familien Danmark.

Erhvervelsen af Tryggelev Nor lagde grunden til den respekt og brede opbakning samt ikke mindst inspirationskraft for andre, som Fugleværnsfonden har opnået, og som er beskrevet i dette hæfte. At fuglevennerne blev de første, der etablerede en sådan fond – og opnåede en betydelig succes med det – er ikke så mærkeligt, når man ser tilbage på fuglenes centrale placering gennem århundreder i dansk kultur.

Stort til lykke til Fugleværnsfonden!

Yderligere læsning

- Brøndegård, V.J. 1985: Folk og fauna 2. – Rosenkilde og Bagger.
 Cocker, M. 2013: Birds & People. – Jonathan Cape.
 Hald-Mortensen, P. 1971: Belyser gamle stednavne Ravnens og Kragens økologi? – Feltornithologen 13: 142-145.
 Heide, F. 1940: Onde og Gode i Dyreham. Ved Naturforskerens Side gennem Sjæletroens Land. – Bernhard E. Kleins Forlag.
 La Cour, T. 1938: Gøg, Stork og Svale i Sagn og Tro. – P. Haase & Søns Forlag.
 La Cour, T. 1941: Eventyrfugle og Fugleeventyr. – Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
 Lorenzen, P. 1960: Vilde fugle i sagn og tro. – G.E.C. Gads Forlag.
 Meltofte, H. 2006 (red.): 100-års festskrift for Dansk Ornitologisk Forening. 17 essays om dansk ornitologi. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 100: 97-312.
 Meltofte, H. & J. Fjeldså (red.) 2002: Fuglene i Danmark. – Gyldendal.
 Nielsen, H.E.N. 1998: Fuglefri. – Kunstcentret Silkeborg Bad.
 Salomonsen, F. 1964: Fugle og folk. – Tre Trykkare, Göteborg.